

Vietos dvasios beiėškant

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Vietos dvasios beieškant

Sudarytoja
Rasa Čepaitienė

LIH
LEIDYKLA

Vilnius, 2014

UDK 316.73
Vi92

Leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Nacionalinė lituanistikos plėtros
2009–2015 metų programa
(Sutartis Nr. LIT–8–31)

Recenzentai:
Prof. dr. Almantas Samalavičius
Dr. Skaidra Trilupaitytė

ISBN 978-9955-847-84-7

© Lietuvos istorijos institutas, 2014
© Rasa Čepaitienė, sudarymas 2014
© Straipsnių autoriai, 2014

PRATARMĖ

Atrodytų, kad sąvoka „vietos dvasia“ dvelkia senstelėjusia romantika, kurios neįmanoma kaip nors tiksliau apčiuopti. Glumina ir tai, kad šis terminas vartojamas itin skirtinguose akademinuose kontekstuose – nuo geografijos iki architektūros ir net muzikologijos... O prasidėjus modernizacijos ir industrializacijos inspiruotiems spartiems vietovių bei miestų pokyčiams, šis reiškinys atsidūrė ir aplinkosaugos bei paveldosaugos dėmesio orbitoje. Tad „vietos dvasios“/*genius loci* terminas yra ir labai archajiškas, siekiantis senovės Romos laikus, ir modernus, dėl XX a. radikaliai paspartėjusių gyvenamosios aplinkos pokyčių nūnai tapęs itin aktualus ir aktyviai svarstomas įvairiuose aplinkosauginiuose ir paveldosauginiuose kontekstuose: 2008 m. Kanados ICOMOS net priėmė „Kvebeko miesto deklaraciją dėl vietovės dvasios išsaugojimo“. 2012 m. Europos paveldo dienų Lietuvoje tema taip pat buvo „vietos dvasios“ ieškojimas, kas inspiravo ir šio leidinio sumanymą, už kurį būtina nuoširdžiai padėkoti savotiškam šio rinkinio „krikštąėviu“ tapusiam Alfredui Jomantui iš Kultūros paveldo departamento.

Tiesiogiai lietuviškosios akademybės terpėje *genius loci/vietos dvasios* reiškinys, nors jis retkarčiais aptariamas teatrologų (R. Mažeikienė) ar literatūrologų (V. Daujotytė) tekstuose, iki šiol kiek plačiau buvo nag-

rinėtas tik dailėtyrininkų¹. Užsienio literatūroje šis terminas taip pat palyginti retai kada atsiduria knygų antraštėse – geriausiai žinomi ankstyvasis norvegų architekto ir architektūros teoretiko Christiano Norberg-Schulzo veikalas *Genius loci. Architektūros fenomenologijos link*² bei rusų-amerikiečių žurnalisto ir rašytojo Piotro Vailio kelionių knyga³ ir jos motyvais sukurtas to paties pavadinimo televizijos laidų ciklas „Vieštos genijus“ (2006). Čia lankomų žymiausių pasaulio miestų išpūdžiai derinami su juose gyvenusių didžiųjų kūrėjų asmenybių bei jų kūrybos autorinėmis impresijomis. Taip pat pastebėta, kad ši sąvoka retai kada nagrinėjama integraliai, nesusitelkiant vien į kurią nors akademinę ar socialinę sritį, pavyzdžiui, urbanistiką, archeologiją, architektūrologiją ar kraštovaizdžių mokslą. Tačiau netiesiogiai ši sąvoka ir su ja susijusi problematika aptariama (ar numanoma) labai plačiuose akademinuose kontekstuose – nuo ekologinio⁴ iki sociologinio (galima prisiminti kad ir didžiuosius dabarties sociologus A. Giddensą ir Z. Baumaną, kurie, tyrinėdami vėlyvosios modernybės socialines sąlygas, nemažai dėmesio skyrė ir potradicinėje tvarkoje radikaliam pakitusiam santykiui su erdve bei vieta), o ką jau sakyti apie globalizacijos teoretikus (garsioji D. Harvey’aus frazė apie „laiko ir erdvės suspaudimą“, J. Tomlinsono globalizacijos poveikio kultūrai ir išvietinimo reiškinio tyrinėjimai ir t. t.) ar

¹ *Europos erdvė: naujausios žinios apie genius loci*. Sud. E. Lubytė, R. Mikšionienė. Lietuvos dailės muziejus, 2004. Tačiau čia verta prisiminti, kad dar tarpukariu ši reiškinį, kaip Vilniaus meno pažinimo raktą, yra giliai jautęs ir aprašęs menotyrininkas Mikalojus Vorobjovas. Žr. Mikalojus Vorobjovas, *Vilniaus menas*. Vilnius, 1940.

² Christian Norberg-Schulz, *Genius loci. Towards a Phenomenology of Architecture*. New York, Rizzoli, 1980. 213 p.

³ Петр Вайль, *Гений места*. Москва: КоЛибри, 2006.

⁴ Pavyzdžiui, Česlovas Kalenda, *Ekologinė etika: ištakos ir dabartis*. Vilnius: VU leidykla, 2002. Taip pat žr. Ludomir R. Lozny, *Place, Landscape, Ecology and the Practice of Cultural Heritage Preservation*. *Archaeologia Polona*, 2000, vol. 38, p. 23–32.

socialinę antropologiją, kuriai visuomet buvo svarbi tiriamos bendruomenės santykio su jos gyvenamąja aplinka analizė⁵.

Nors vietos, kuriose gyvename, dirbame, keliaujame, vartojame ar išsimės, atrodytų, yra tokia integrali ir tiesiog akivaizdi mūsų kasdienybės dalis, kuri lyg ir nereikalinga kokių nors apibrėžimų ar tyrimų, tačiau XX a. septintajame–aštuntajame dešimtmėčiais geografsai Yi-Fu Tuanas⁶, Anne Buttimer⁷, Edwardas Relphas⁸ ir kiti, kurių nebetenkino ligtolinis per nelyg supaprastintas ir filosofiskai neišplėtotas šio termino apibrėžimas, ėmė nuosekliai tyrinėti, kodėl vietos atlieka tokį reikšmingą ir integralų vaidmenį žmogaus patirtyje, ir pradėjo ieškoti jų fenomenalumo kriterijų tapdami naujos pakraipos – humanistinės geografijos⁹ – pradininkais. Jų

⁵ Žr., pavyzdžiui, Olivier Poisson, Pour une histoire des monuments historiques. *Domestiquer l'histoire, Ethnologie des monuments historiques*. Sous la dir. de Daniel Fabre. Collection Ethnologie de la France, cahier 15. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2000, p. 169–180.

⁶ Yi-Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. New Jersey: Prentice-Hall, 1974.

⁷ Anne Buttimer, Grasping the Dynamism of Lifeworld: *Annals of the Association of American Geographers*, 1976, vol. 66, p. 277–292; Anne Buttimer, *Geography and the Human Spirit*. The Johns Hopkins University Press, 1994; A. Buttimer and D. Seamon, *The Human Experience of Place and Space*. London: Croom Helm Publishers, 1980.

⁸ Edward Relph, An Inquiry into the Relations between Phenomenology and Geography. *Canadian Geographer*, 1970, no. 14, p. 193–201; Edward Relph, Modernity and the Reclamation of Place. *Dwelling, Seeing and Designing*. Ed. by D. Seamon. New York: Suny Press, 1993, p. 25–40; Edward Relph, Sense of Place. *Ten Geographic Ideas that Changed the World*. Ed. by S. Hanson. New Brunswick: Rutgers University Press, 1997, p. 205–227; Edward Relph, Sense of Place and Emerging Social and Environmental Challenges. *Sense of Place, Health and Quality of Life*. Eds. J. Eyles, and A. Williams. Burlington: Ashgate, 2008, p. 31–44.

⁹ Kaip rašo Z. Kairaitis, „Su šaknimi human sutiksime net „tris (pridėjus antropogeografiją – keturias) geografijas“ – human geography, humanistic geography ir humanitarian geography. (...) Humanitarinė geografija įvardijama kaip tarpdalykinė kryptis, tirianti geografinių aplinkų (žemės erdvių) suvokimą ir interpretaciją įvairiose žmogaus veiklose, įskaitant ir mentalinę. Savo kilme humanitarinė geografija glaudžiai siejasi su tokiomis geografijos šakomis (sritimis) kaip kultūrinė, ekonominė, socialinė, istorinė, žmogaus (human), elgesio, sakralinė geografijos. Tamprios sąsajos yra su fizine geografija – kultūrinio landšafto, teritorinio planavimo, krašto-vaizdžio ir kraštotvarkos koncepcijomis. Regioninė geografija – pagrindas erdviniams, teritoriniams, šalities humanitarinės geografijos vienetams. Humanitarinės geografijos konceptai interpretuojami lokaliųjų, regioninių, globalinių geosistemų kontekste.“ Žr. Zigmąs Kairaitis, Humanitarinės geografijos link. *Geografija ir edukacija: mokslo almanachas*, 2013, nr. 1, p. 151–159.

atgaivinta *topofilijos* – meilės vietai – sąvoka¹⁰ buvo reakcija į radikaliai kintantį modernių visuomenių santykį su gyvenamąja aplinka ir kartu bandymas jį iš naujo permąstyti (beje, geografas ir urbanistas Edwardas W. Soja savo hibridinėms socialinėms ir urbanistinėms aplinkoms aptarti skirtoje knygoje *Trečioji erdvė*¹¹ pažymi, kad „erdvė“ irgi buvo iki šiol nepakankamai įvertinta žmonių gyvenimo kategorija).

Nors iki XX a. septintojo dešimtmečio geografijos mokslas rėmėsi pozityvistine teorija, biheivioristine psichologija ir labai abstrakčiais kiekybiniais metodais, minėti kultūros geografo metė iššūkį dominuojančiam erdvės apmąstymo modeliui, grįstam moksliniu redukcionizmu ir ekonomizmu, pabrėždami žmogaus veiklos simbolinį matmenį ir poreikį atsižvelgti ir į istorinius socialinių procesų aspektus bei interpretacines epistemologijos taikymo naudą¹². Nepaisant to, deja, vietų deindividualizavimo, to, ką D. Harvey'us yra pavadinęs „serijine monotonija“¹³, procesai XX a. antroje pusėje tapo visuotiniai ir globalūs. Reaguodamas į tai, E. Relphas 1976 m. veikalė *Vieta ir bevietiškasumas*¹⁴, paklojusiame pagrindus fenomenologinei vietos analizei, tvirtino, kad dėl masinės komunikacijos ir visur prasismelkiančių aukštųjų technologijų, vietos vis labiau panašėja viena į kitą ir šitaip netenka savo ypatingos dvasios ir išskirtinumo.

¹⁰ Šią sąvoką XX a. pirmoje pusėje yra vartoję kai kurie Vakarų poetai ir mąstytojai, ypač paminėtinas originalus Gastono Bachelardo 1957 m. veikalas *Erdvės poetika*.

¹¹ Edward W. Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell Publishing, 1996.

¹² Plačiau žr. James S. Duncan, Nuala C. Johnson, and Richard H. Schein, Introduction. *A Companion to Cultural Geography*. Ed. by J. S. Duncan, N. C. Johnson and R. H. Schein. Blackwell publishing, 2004.

¹³ David Harvey, *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell, 1989.

¹⁴ Edward Relph, *Place and Placelessness*. London: Pion, 1976.

Savo ruožtu paveldo studijose „vietos charakterio“ klausimai dažniausiai buvo aptariami urbanistinio ar kultūrinio kraštovaizdžio apsaugos kontekste (H. Plachteris, M. Rossleris, J. Vedeninas, J. Bučas, P. Kavaliauskas). Tam ypač daug dėmesio šiandien skiriama integralioje paveldo sampratoje, kuri apima materialiąsias ir nematerialiąsias, gamtines ir kultūrinės vietų reikšmes (D. Lowenthalis, J. Jokilehto, G. Ashworthas, J. Tunbridge'as, B. Grahamas, K. Jaxas, R. Rozzis, D. O'Donellas, M. Antropas ir t. t.), taip pat tekstuose apie kultūrinės bendruomenių ir individų teises (H. Silvermanas, D. Fairchild Ruggles'as, W. S. Loganas) ir ypač apie šiuolaikinę *dialoginę* paveldo koncepciją (šiam rinkinyje trumpai pristatoma šių eilučių autorės straipsnyje), pasak kurios, konkrečiose vietovėse turi būti susiejami ir derinami vietos bendruomenių, specialistų ir kitų suinteresuotų visuomenės grupių, pavyzdžiui, plėtros atstovų, interesai (čia pažymėtini Australijos paveldo specialistų L. Smith¹⁵ bei R. Harrisono¹⁶ veikalai).

Nors panašaus pobūdžio tyrimuose dažniausiai susitelkiama į geografinę vietą kaip tekstą, ideologinę reprezentaciją ar materialią politinės galios išraišką, tačiau dažniausiai pasitaikantis vietos patyrimas įtraukia ir kasdienybę bei namų, šeimos, artimosios aplinkos erdves, kuriose vyrauja įpročiai ir rutina¹⁷. Taigi *vietos jausmas* konstruojamas ir (ar veikiau pirmiausia) individualiame lygmenyje. Matyt, kolektyvinį tokių vietų patyrimą ir tuos įvairialypius būdus, kuriais žmonės sąveikauja su vietomis, geriausiai ir išreikštų Tuano aprašytoji *topofilija*, vedanti prie vietos, suvokiamos kaip „namai“, emocinės pajautos, kurioje susipi-

¹⁵ Laurajane Smith, *Uses of Heritage*. London/New York: Routledge, 2006.

¹⁶ Harrison Rodney, *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge, 2013.

¹⁷ Plačiau žr. Tim Cresswell, *Place. A Short Introduction*. Blackwell Publishing, 2004.

na tai, kad asmeniškai, privatu, net intymu, ir tai, kas bendra, vieša¹⁸. O kolektyviniame lygmenyje „namai“ dažnai sinonimiškai tapatinami su „tėviške“ ir „tėvyne“, taigi iš esmės tautine valstybe.

Tačiau tenka pripažinti, kad XX a. pabaigoje tautai ir pačiai tautinės valstybės idėjai iškilo nauji iššūkiai ir pavojai¹⁹. Kokybiškai kintanti jos padėtis globalizacijos sąlygomis Europoje, viena vertus, susijusi su stiprėjančia federalizmo tendencija ir, kita vertus, viršnacionalinių darinių, tokių kaip Europos Sąjunga ir panašių, įtaka nacionalinėms ekonomikoms ir politinio valdymo kontrolei – tai kelia baimę dėl pačios nacionalinės valstybės ir autentiškos tautinės kultūros išlikimo. Todėl natūralu, kad didesnės eurointegracijos priešininkai, kovodami su nepriklausomybės erozija, aktyviai naudoja ir tokius kultūrinius simbolius kaip „žemė“, „nacionalinė valiuta“ ir ypatingi simboliniai kraštovaizdžiai bei paminklai. Antra, nacionalinės erdvės integralumui kelia grėsmę ir didesnio savarankiškumo siekiančios subnacionalinės jėgos, pavyzdžiui, regionų separatistai ar autonomijos šalininkai, siekiantys iš naujo perbraižyti geografines ir simbolines ribas, kaip antai mūsų akyse besirutuliojančios Škotijos ir Katalonijos nepriklausomybės dramos ir sunkiai prognozuojamos jų pasekmės separatistų sąjūdžiams kitose Europos šalyse.

Dar vienas ne menkesnę grėsmę nacionalinėms valstybėms keliantis procesas – globalizacija, kuri veikia įvairiopai, ypač skatindama naujų viršnacionalinių erdvių, tarp jų ir kibererdvės, kūrimą bei naujai išskylančių grėsmių gamtai ir aplinkai akivaizdoje versdama mąstyti globaliai

¹⁸ Žr. taip pat Radvilė Racėnaitė, Pasakojantis pasaulis: regimojo kraštovaizdžio raiškos folklorinėje tradicijoje. *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*. Vilnius, LLTI, 2012, p. 221–247.

¹⁹ Plačiau žr. Tim Edensor, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford/New York, Berg, 2002.

ir spręsti klausimus, susijusius su žmogaus teisėmis ir taikos išsaugojimu. Vis dėlto jau minėtas išvietinimas nėra toks būtinai ir neišvengiamai ardantis nacionalinį tapatumą, nes jis gali būti sėkmingai atkurtas ir diasporoje, o naujosios informacinės technologijos gali smarkiai prisidėti prie stipraus priklausomybės tautai jausmo palaikymo.

Reikia pripažinti, kad vietos klausimas politikoje (prisiminkime kad ir jau kelis dešimtmečius įšaldytą Kalnų Karabacho konfliktą ar neseną Krymo aneksiją) ar ekonomikoje (pavyzdžiui, „saugoma geografinė nuoroda“²⁰) tampa vis reikšmingesne tarptautinių santykių ir vidaus reikalų darbotvarkės dalimi. Viena svarbiausių tautinio tapatumo ir vietos sąveikos formų – ideologiškai prisodrinti kaimo kraštovaizdžiai, kurie lengvai atpažįstami kaip šalių „vizitinės kortelės“: Graikijos alyvmedžių giraitės, Prancūzijos vynuogynai, Argentinos pampos, Lietuvos piliakalniai... Jų simbolinė ir metaforinė reikšmė nuolat atgaminama daugiaprasmiuose kultūriniuose kontekstuose ir leidžia akivaizdžiai atskirti vienas tautas nuo kitų, kartu puikiai suvokiant, kaip tam tikros gamtinės ir geografinės sąlygos iš esmės veikia tautinio charakterio šlifavimą per tūkstantmečius ir jo tęstinumą laike. Be to, tautos susikuria tam tikras „nacionalinių kraštovaizdžių ideologijas“²¹, kuriose susvetimėjusi miesto *Gesellschaft* dažnai priešinama romantizuotai kaimo *Gemeinschaft*.

Tad siekiant kokybiškai ir teoriškai-metodologiškai išplėtoti kultūrinio ir simbolinio kraštovaizdžio suvokimą, reikia analizuoti ne tik

²⁰ *Saugoma geografinė nuoroda, saugoma kilmės vietos nuoroda bei garantuotas tradicinis gaminy* – Europos Sąjungos teisėje numatytos geografinės indikacijos, saugančios regioninių maisto produktų pavadinimus. Ši sistema galioja visose Europos Sąjungos šalyse, per dvišalius ES susitarimus su kitomis šalimis ji taikoma ir daugelyje trečiųjų šalių.

²¹ John R. Short, *Imagined Country: Environment, Culture and Society*. London: Routledge, 1991.

gamtinių ir kultūrinių, natūralių ir dirbtinių elementų visumą, bet ir tarpdiscipliniškai tyrinėti bendruomenės pasaulėvaizdį, kultūros palimpsestą, kur susipina žemės ir išteklių valdymo politika, socialinė kontrolė, regioniniai tapatumai, simboliai ir asociacijos. Šiame kontekste ypač aktuali panopticizmo teorija, kurią XX a. aštuntajame dešimtmetyje pagrindė tokie prancūzų kultūros teoretikai kaip M. Foucault, H. Lefebvre'as, M. de Certeau ir P. Virilio, analizavę erdvės kontroliavimo priežastis ir formas moderniosiose biurokratizuotose valstybėse (remdamasis Lukiškių kalėjimo pavyzdžiu šią temą rinkinyje aptaria vokiečių miesto istorikas dr. Felixas Ackermannas). Vėliau ši teorija buvo plėtojama ne tik politinės galios, bet ir ekonomikos bei naujųjų informacinių technologijų aspektu, tiriant neoliberaliosios kapitalistinės sistemos ir masmedijų (viešųjų ryšių ir reklamos) įtaką vartotojų visuomenės formavimui bei kontrolei, grindžiamai nebe fizine prievarta, disciplinavimu ar priežiūra, o gundymu ir manipuliavimu bei internalizuota individų (savi)kontrole²².

Atsižvelgiant į šiuos teorinius kontekstus, pagrindinis kolektyvinio mokslinių straipsnių rinkinio tikslas – aptarti įvairialypius vietų ir jose gyvenančių bendruomenių tarpusavio sąryšius. Tokio tarpdisciplinio tyrimo uždaviniai yra šie:

- *genius loci* teorinių konotacijų ir istorinių reikšmių kaitos analizė;
- įvairialypių lokalios bendruomenės sąveikų su jos gyvenamąja aplinka tyrimas;

²² Plačiau žr., pavyzdžiui, Shiloa Krupar and Stefan Al, Notes on the Society of the Brand. *Architectural Theory*. Ed. by C. G. Crysler, S. Cairns, H. Heynen. SAGE publications, 2012, p. 247–263.

- globalizacijos, „išvietinimo“ (deteritorizacijos), vartotojiškumo ir suprekinimo procesų reikšmės „vietos jausmo“ kaitai analizė;
- „emocinių-simbolinių vietų“, kaip antai „tėviškė“, „tėvynė“ ar „savas rajonas“ (per)kūrimo mechanizmų analizė formuojantis bei kintant „didžiajam nacionaliniam pasakojimui“;
- politinės valdžios santykio su vieta ir simbolinės geografijos panauda esant skirtingiems politiniams režimams – autoritariniam (Baltarusija), hibridiniam (revoliucinė Ukraina) ir demokratiniam (Vakarų ir Vidurio-Rytų Europos šalys) – analizė;
- „vietos charakterio“ ir „atminties institucijų“ (ypač muziejaus) tarpusavio sąveikų analizė;
- šiuolaikinių technologijų bei medijų galimybių ir poveikio vietų autentiškumui ir jo išsaugojimo pastangoms analizė.

Tarpdisciplininio pobūdžio ir plačios tematikos tyrimas leidžia aiškiau įvertinti globalių, nacionalinių, regioninių ir lokalių jėgų tarpusavio sąveiką su gyvenama aplinka Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse ir atskleisti tos aplinkos fizinę bei sociopolitinę kaitą, o ypač paties vietos suvokimo/pajautos transformacijas potradicinėse, postindustrinėse visuomenėse, patiriančiose stiprius nūdienos iššūkius, kaip antai socialinis nestabilumas, migracija bei egzistencinio patyrimo virtualizacija, kurias savitai susieja sporadiški protrūkiai „išsižadėti vietų“, apiešti jas, pakeisti bei fiziškai ar psichologiškai iš jų pabėgti. Kolektyviniame tarpdiscipliniame tyrime siekiama koncentruotai pristatyti „vietos dvasios“ – šio sunkiai apibrėžiamo reiškinio – problemų lauką aprėpiant įvairias teorines-metodologines prieigas bei perspektyvas. Tyrimo novatoriškumą lemia ir tai, kad čia keliami ir kiek neįprasti ir net nepatogūs klausimai: pavyzdžiui, kas atsitinka, jei vietovės ar kompleksai dėl kokių nors prie-

žasčių netenka šeimnininko? kokios tuomet jų perinterpretavimo ir re-apropriacijos galimybės (archeologinio paveldo pavyzdžiu tai svarstoma dr. J. Poškienės tekste)?

Džiaugiuosi, kad rengiant leidinio koncepciją pavyko suburti tarpdisciplininę (istorikų, menotyrininkų, archeologų, sociologų, kultūrologų, literatūrologų...) ir tarptautinę (be lietuvių, į šį projektą įsitraukė ir vokiečių, baltarusių, ukrainiečių bei rusų kolegos) kultūros tyrinėtojų komandą. Tikiuosi, kad tai leido nuodugniau, įvairiais požiūriais, turint labai skirtingą akademinį-egzistencinį bagažą ir remiantis skirtingomis teorinėmis-metodologinėmis prieigomis, išgilinti į šį sudėtingą, nelengvai apčiuopiamą ir nevienareikšmiškai interpretuotiną reiškinių. Kartu puikiai suvokiama, kad rinkinyje nagrinėjamos temos ir problemos toli gražu neišsemia visų *genius loci* reiškinių prasmių ir spalvų, o veikiau yra bandymas atverti bent keletą jų paliekant erdvės ir būsimiems tyrinėjimams.

Natūralu, kad straipsnių autoriai suvokia „vietos dvasią“ skirtingai. Ji gali apimti ištiesas *tėvynės* ir *tėviškės* kategorijas gilinantis į tai, kaip klostėsi Lietuvos vaizdinys klasikinėje lietuvių literatūroje (J. Petrauskaitės tekstas), o gali susitraukti iki *taško-objekto*, tokio kaip Lukiškių kalėjimas – vieta, kurios „dvasia“ vargu ar keltų itin romantiškus jausmus, tačiau kurios fenomenalumas Lietuvos ir regiono socialinėje istorijoje iki šiol, pasirodo, dar nebuvo pakankamai įvertintas (F. Ackermanno straipsnis), arba virsti *linija* (dr. A. Vaitkuvienės pasakojimas apie senąjį Molėtų plentą). Tuo tarpu ukrainiečių sociologės Natalios Otriščenko vartojamas „protesto erdvės“ terminas nukelia mus į nesenus įvykius Kijevo Nepriklausomybės aikštėje ir leidžia *Maidaną* gretinti su *agora*, kurioje sprendžiami esminiai tautos reikalai ir atgimsta tiesioginės de-

mokratijos daigai. Kita vertus, rinkinyje atsiranda ir galimybė palyginti „vietos dvasios“ sampratas dviejų kaimyninių valstybių provincijoje, aptariant autoritarinio A. Lukašenkos režimo siekius Baltarusijos miestuose ją performuoti (S. Stureikos tekstas) ar, sutelkus valstybės institucijų ir regiono entuziastų pastangas, vietiniame lygmenyje puoselėti (dr. R. Šermukšnytės pasakojimas apie muziejus). Savo ruožtu Aukšto- sios ekonomikos mokyklos Maskvoje docentė rusų kultūrologė dr. Jelena Karpenko „nauju kampu“ pažvelgia į pas mus, atrodytų, jau pakankamai gerai išnagrinėtą Grūto parko problematiką. Kitaip nei dauguma lietu- vių autorių, kurie dažniausiai analizuoja parko eksponatų ideologines reikšmes, ji kiek netikėtai atkreipia dėmesį į tai, kaip kinta jų prasmė ir poveikis priklausomai nuo vietos, kuriai jie iš pradžių buvo skirti ir kuri radikaliai pakito perkėlus šiuos paminklus į parką. Tuo tarpu V. Janu- šauskaitė nagrinėja sovietmečiu prestižinio Lazdynų rajono gyventojų nuotakas „tuomet“ ir „dabar“. O Tadas Žižiūnas savo straipsnyje apžvel- gia naujausių technologijų panaudojimo galimybes vietų pažinimui ir virtualiam rekonstravimui.

Tokiu būdu vienuolikos straipsnių rinktinėje remiantis „gerosios“ ir „blogosios“ praktikos pavyzdžiais tikimasi išryškinti probleminius ir disonuojančius, istorinius ir mentalinius „vietos dvasios“ aspektus Lie- tuvoje ir pokomunistiniame regione, o tai leistų šį reiškinį geriau pažinti ir tinkamiau įtraukti į nūdienę paveldosauginę ir kultūros politikos aps- kritai terpę.

Tikimės, kad leidinys bus įdomus ne tik siauram specialistų būriui, bet ir visiems, kurie domisi pasauliu, mėgsta keliauti ir nuolat ieško kaž- ko nepatirto.

Rasa Čepaitienė

Literatūra

- BACHELARD Gaston, *Svajonių džiaugsmas: ugnies psichoanalizė, vanduo ir svajonės, erdvės poetika*. Vilnius: Vaga, 1993. 567 p.
- BUTTNER Anne, Grasping the Dynamism of Lifeworld, *Annals of the Association of American Geographers*. Vol. 66, 1976, p. 277–292.
- BUTTNER Anne, *Geography and the Human Spirit*. The Johns Hopkins University Press, 1994. 304 p.
- BUTTNER Anne and SEAMON David, *The Human Experience of Place and Space*. London: Croom Helm Publishers, 1980. 199 p.
- CRESSWELL Tim, *Place. A Short Introduction*. Blackwell Publishing, 2004. 153 p.
- DUNCAN James S., JOHNSON Nuala C., SCHEIN Richard H., Introduction. *A Companion to Cultural Geography*. Ed. by J. S. Duncan, N. C. Johnson and R. H. Schein. Blackwell publishing, 2004. 529 p.
- EDENSOR Tim, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford/New York, Berg, 2002. 216 p.
- Europos erdvė: naujausias žinios apie genius loci*. Sud. E. Lubytė, R. Mikšionienė. Vilnius, Lietuvos dailės muziejus, 2004. 62 p.
- HARRISON Rodney, *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge, 2013. 268 p.
- HARVEY David, *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell, 1989. 392 p.
- KAIRAITIS Zigmantas, Humanitarinės geografijos link. *Geografija ir edukacija: mokslo almanachas*. 2013, Nr. 1, p. 151–159.
- KALENDA Česlovas, *Ekologinė etika: ištakos ir dabartis*. Vilnius: VU leidykla, 2002. 277 p.

- KRUPAR Shiloa and AL Stefan, Notes on the Society of the Brand. *Architectural Theory*. Eds. by C. G. Crysler, S. Cairns, H. Heynen. SAGE publications, 2012, p. 247–263.
- LOZNY Ludomir R., Place, Landscape, Ecology and the Practice of Cultural Heritage Preservation. *Archaeologia Polona*. 2000, vol. 38, p. 23–32.
- NORBERG-SCHULZ Christian, *Genius loci. Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli, 1980. 213 p.
- POISSON Olivier, Pour une histoire des monuments historiques. *Domestiquer l'histoire, Ethnologie des monuments historiques*. Sous la dir. de Daniel Fabre. Collection Ethnologie de la France, cahier 15. Paris, Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2000, p. 169–180.
- RACĖNAITĖ Radvilė, Pasakojantis pasaulis: regimojo kraštovaizdžio raiškos folklorinėje tradicijoje. *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*. Vilnius, LLTI, 2012, p. 221–247.
- RELPH Edward, An Inquiry into the Relations between Phenomenology and Geography, *Canadian Geographer*. 1970, No. 14, p. 193–201.
- RELPH Edward, Modernity and the Reclamation of Place. *Dwelling, Seeing and Designing*. Ed. by D. Seamon. New York: Suny Press, 1993, p. 25–40.
- RELPH Edward, *Place and Placelessness*. London: Pion, 1976. 156 p.
- RELPH Edward, Sense of Place and Emerging Social and Environmental Challenges. *Sense of Place, Health and Quality of Life*. Eds. J. Eyles, and A. Williams. Burlington, Ashgate, 2008, p. 31–44.
- RELPH Edward, Sense of Place. *Ten Geographic Ideas that Changed the World*. Ed. by S. Hanson. New Brunswick: Rutgers University Press, 1997, p. 205–227.
- SHORT John R., *Imagined Country: Environment, Culture and Society*. London: Routledge, 1991. 253 p.

SMITH Laurajane, *Uses of Heritage*. London/New York: Routledge, 2006. 351 p.

SOJA Edward W., *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell Publishing, 1996. 352 p.

TUAN Yi-Fu, *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. New Jersey: Prentice-Hall, 1974. 999 p.

VOROBYOVAS Mikalojus, *Vilniaus menas*. Vilnius, 1940. 95 p.

ВАЙЛЬ Петр, *Гений места*. Москва: Колибри, 2006. 445 с.